

Mulder, G.J.
Een haandschriftel:
artikel over/oot
Middeliewse gesch.

Kloosterdocumenten
Lux Mundi
nómmerd 1 t/m 19

Collectie Mulder

Pantheon / Dus valt de stichting ervan voor dit jaar, waarin het naar men zegt 70 bewoners telde. In de Catalogi TH HAT vindt men het onder „M. S. M. i. H.“, en wel als dochter (Klooster) van St. Bonifacius in Doornik, en als gesitueerd in het diocesis Bremen, waarmede blijkt dat het in het rechter deel van Oost-Frisland gelegen heeft. In de documenten echter komt het klooster voor de eerste maal voor onstreeks het jaar 1310. Dan verzoeken twee ridders de abt van Hopels, hun twee dochters op te nemen. In het jaar 1420 lezen wij in een gespecificeerde opgave van de inkomsten van de Kathedrale kerk te Bremen: „Evenzo is de kerk te Wangeroe opgenomen in het klooster ^{= van Hopels} Hopelosen van de praemonstratense orde, man betaalt bij wijze van belasting aan de Dekan 6 ~~grote~~ ^{groschen} rige. ^{groschen} ^{groschen} In deze tijd schijnt het klooster in staat van verval ^{gemaakt} geweest te zijn, en onstreeks het jaar 1440 rijst de Generaal-Abt van keurstel van het College te Parijs toe „de totaalsom der gelden <afkomstig> van zeker ontvolkt zusterklooster van de orde van Hapsuloe oftewel Apolis, in teek lijven bij het klooster van Doornik.“

Deze inlijving zou kund en lare weliswaar van de orde behouden hebben (den blijven), doch uitgevoerd is zij niet omdat twee jaar later (1450) „het klooster Hopels, dat in vervalgaande staat van verval verheende“ krachtens besluit van het Generaal Kapittel is opgeheven, en overgedragen aan het nabij (Kanonick) klooster O.S.A. in Marienkamp Esens, zulks op voorwaarde dat in het onderhoud van de twee of drie nog resterende kloosterlieden behoorlijk zou worden voorzien. Deze samenroeping is in het jaar 1470, toen kanunniken die daar buiten de deuren gezet waren en afgeheilig van het moederklooster beaamdten, door de Aartsbischop (?) opnieuw bevestigd. Vervolgens is het vergadergebouw geweest, en waarschijnlijk is het opgeheven samen met Marienkamp, in het jaar 1530.

Van de stenen van het kerkgebouw was naar verlufft al einden (ca 1500) een kerk in Remels opgetrokken. Tegenwoordig is er niets <meer van> over, afgezien van de fundamenten.

Het archief van en tegeljk daarmee de herinnering aan dit klooster waren zo grondig verloren gegaan, dat het alle historici tot onze dagen onbekend is gebleven. Inheemse kroniek- en geschiedschrijvers debiteeren onjuistheden of geven toe dat ze <er> niets <van> weten, en binnen de orde zelf is de grootst mogelijke verwarring^{over de plaats} ontstaan voor een vergissing van Sibbrandus ~~de ...~~^{van ...}, die in zijn Index nis. 1290 op eigen gezag aan het woord Apelske „der Apel“ toevogde, voort te verklarende dat dit niets anders was dan het klooster Te Apel, dat in de 15^e eeuw verkocht was aan de Kruisheren. In de 19^e eeuw zijn de resten blootgelegd van een uit de middeleeuwen daterend gebouw bij Appelsga in Frisland; daardoor hebben sommigen ten onrechte gemeend dat daar een klooster had ^{gelezen} gelegen.

Zo is de verwarring vergroot, en ook de moderne schrijvers hebben deze <zaak> niet opgehelderd, tot wat Reimers haar in zijn studie duidelijk uiteenzet heeft.

Aangaande stichting en geschiedenis van dit huis van de 15^e eeuw staat niets op grond van authentieke gegevens vast. In het midden van de 15^e eeuw was er een eigenaam, en wel een vergadergebouw van het klooster te Schildwolde, „dat het <klooster> sedert generatis geen opbrengst had geleverd.“ In het jaar 1450 verkoopt Schildwolde dit vergadergebouw aan een priester (?), teneinde daar een kanunnikenklooster op te richten van de orde der Kruisheren. In de verkoopacte is sprake van „ons verwoeste erfgoed“ en van „de kapel met aangrenzende slaapzaal, thans verbrand“. De kanunnikin van het Heilig Kruis noemen

x) visitatorium of visitationum?

vervolgens dit klooster: „Het Huis van het Nieuwe Licht“.

Dit alles wijst op het bestaan van een vroeg klooster, eerder dan <op dat> van een vergadingsgebouw. Bij verschillende schryvers leest hierover de grootste verwarring. Tot nu toe immers, sedert Siebrands ~~de kerk~~ tot in onze dagen, is Ten Apel ~~het klooster~~ abusievelijk ^{geïdentificeerd} gelijkgesteld met „M.S.M. in H.“, dat in lijsten van de orde voorkomt. Vergelyk wat wij eerder bij Hopels hierover hebben gezegd. Hugo, en na hem verscheidene anderen, verwart „Het Huis van Licht“ met Appelschâ en met Scharmer, als hij zegt dat dat gesticht is in het jaar 1243 door de abdij van Liddelum. Van der Elsen zegt dat het „Huis van Licht“ gesticht is op een onbekende plaats, maar in 1207 overgebracht naar Ten Apel, en in 1399 verkocht aan de Kruisheren. Dit alles mist bewijsgrond.

Het is mogelijk dat er te Ten Apel in de 13^e eeuw een klooster van onze orde is geweest, en dit van wellicht in enigzins verband met Scharmer, een parochiekerk, in het jaar 1231 door de „Bloed ~~kerk~~ ^{hof}“ verworven. Maar niets weten we zeker, en zelfs voor het opstellen van hypothesen schijnt het bronnenmateriaal niet toereikend te zijn.

De Kruisheren hebben het „Huis van Licht“ in bezit gehad tot het jaar 1604, waerin het is opgeheven. De kerk en de bijgebouwen (nagenoeg intact), door hen opgericht, bestaan nog.

In 1046 schonk Keizer Hendrik III voorgeen het graafschap Breute aan de bisschop van Utrecht. Breute was samengesteld uit het latere politieke landschap Breute met het oude Breuterwold (d.i. Zwijrecht en Selwerd, waarin de latere stad Groningen), Vollenhove en Stellingwerf. Deze drie delen vormde niet alleen het dekenaat Breute, maar stonde ook onder het wereldlijk gezag van de bisschop. (Dr. A.A. Beekman 1932; Geschiedkundige Atlas van Nederland, dl. IV; De gewesten van Noord- en Zuid-Nederland 3 p. 10)

In *Nomina Geographica Neerlandica*, p. 79 wordt gezegd, dat "Stellingwerf kerkeleijk en wereldlijk behoorde onder de bisschop van Utrecht, die kerkeleijk: Vollenhove zijn ziele had. Van daar en ook dat de herk te Rinne en in dit landschap en in het land van Vollenhove o.a. in Steenwijk dwellerkerke had, en dat deze kerkeleijk naar Kapellen, Oltke - Ode en Nijetrijne, Ode en Nijet Holtspade; Ode en Nijet kerkeleijk, alle gesien zijts d.i. van de Saksische zijden de Tjonger - en de steek van het latere Stellingwerf." (Van Ode- en Nijet kerkeleijk blijft nergens dat zij van Steenwijk zijn afgescheiden)

~~En men Stellingwerf kon men voor het eerst in 1309~~

Noewel de bisschop de grafelijke rechten kerat stichtte het toch niet zo gemakkelijck te zijn geweest deze rechten van werkeleijk betekenisse te doen zijn. Bisschop Godfried heeft in de jaren tussen 1165 en 1170 een sterke laste boem in Vollenhove, gericht tegen de ~~kerkeleijk~~ Stellingwerwers omdat deze kerkeleijk weerstand boden, vooral - dat zij de dat de cijns glijnd moest worden. Over allerlei redenen verloor de bisschop van Utrecht van macht, vooral toe ze niet meer konde reken op stem van de Britse keizer. Het bisdom brokhelden en alle bante of, waerwe vooral de machtige nabuur landen: de graven van Holland en Zebe profleerden ~~maakt~~ - Breute vrien we de achteruitgang - de macht van de bisschop. Reeds in 1196 twaem Breute en Kuure in opstand. Maar pas - de eerste helft van de derhede eeuw kreeg de macht en ~~gevoel~~ ^{heid} ~~kwam~~ ^{het} ~~aan~~ ^{worden}

VI

gedwonde en twist tussen de bisschop Otto en bisschop Rudolf van
 Coevorden kreeg de Drenten zoveel moed, dat het hele land zich
 bij Rudolf aansloot, evenals alle Friese uit de latere Zevan-wouden
 met een drepte pressende deel: het Stellingwerf tussen Linde en Thuisder
 Schoterland, opsterland, achtbarpale, vorderen en westergo hielden het met
 de bisschop. Om een eind te maken aan deze opstand deed de bisschop
 Rudolf en de Drenten in de boer. Een kruistocht werd gepredikt en het
 moederwilde leger kwam te Ommen bij een om vandaar uit Drentse binnin
 te vallen. De voornamste ridders uit Utrecht, Holland, Kleef, Gelre
 Bartheim waren van de partij op 1 aug 1227 (volgens andere op 27 juli)
 rukte het bisschoppelijk leger op tegen de Drenten, die zich als in een
 achter Rudolf hadden gesteld, en geholpe werden door hun vrouwen
 omdat zij begrepen wat niemand vermoed had, gebeurde, het
 leger van Otto werd op de Vuornmeriete bij Ane totaal verslagen
 nadat de twee gewapende ridders in het moeras waren plots.
 "Alle geharnasde ridders kwamen - het moeras van, en de voerrijke
 Bernard van Horstmar. De bisschop zelf werd gevangen genomen,
 geplunderd en daarop met messteken gedood, waarop men zijn
 lijf in het moeras gooide. De graef en felde en zijn broer en amsdel
 werden gevangend en overgevoerd naar Coevorden" (van Wieren, de HJW,
 Friesland door de keunen heen, p223). Na de dood van bisschop Otto
 moest er een nieuwe bisschop komen. Een stem mij boos waren twee
 Wilbrand van Oldenburg, bisschop van Paderborn, en men had maar een van
 zulk een hem: de dood van Otto wroeten in de Drenten te onderwerpen. Bis-
 schop Wilbrand kreeg nieuwe legers op de been. De Friese en bodergoo
 en die van Westergoo werden van oproer om de aanval tegen de Drenten
 te ondersteunen. Zij die afkomstig waren uit Stavoren en Westergoo
 trokken over Olderburch en Bakkeveen Drentse binnin, bereikten
 echter op een plaats - de beide tussen Bakkeveen en de Drentse grens
 verslagen waartij volgen de kroniekschrijver de beken van bodergoo
 met 11 priesters om het leven kwamen. De bisschop viel echter op
 nog 5 plaatsen Drentse binnin en zijn leger konde Rudolf en zijn
 anedestanders niet op een re moeren zich onderwerpen. Richard van
 Bartheim volgt Rudolf op als amsdelman, doch in 1229 neemt Rudolf
~~af~~ het hadde te Coevorden bij verrassing in en wordt
 in zijn oude rechten hersteld. Doch Rudolf bleef de ziele opzien

en hij werd met zijn vriend van Gravestop bijden een wopen stelsland verrader-
 ligh vermoordt hem bij zich, vertrouwend op des bisschops woord, naar driens
 hasdeel te Harde berg bezaf. Maar al was des Ludolf gebroek, de Bremen
 ware nog heel, en telke male brak de opstand weder uit. Het land was
 voortdurend in gisting en was niet te onderwerpen meer welke veld hebben
 ondernomen, in 1230 en 1231 maar het beoogde resultaat werd niet bereikt.
~~Maar~~ de macht van de bisschop had een gevoelige knack geliepen en het
 wereldlyk gezag bleef voortaan onbetwist aan de kere van Overorde.
 Die bisschoppen hebben dus de strijd verloren en ook de Helliggeweren hebben
 in deze strijd hun aandeel gehad.

De westelyke Helliggeweren hebben zich waarschijnlijk reeds in 1230
 losgemaakt van Brente en bolle hove, de oostelyke door dit veld
 pas in 1328 (oorhonde toel en Gronje - Oude wijk). Blyken in oorkonde
 waarin wij lezen over "duodecim parochiae (12 kerspellen) in het
 Land in Oude welke zich gevoegd hadden bij de "vriessen in Helliggeweren".
 Deze afdeeling werd bevestigd in Oorkonde van 1349 en 1380, deze 12
 parochies waren Appelscha, Fochlelo, Bontebroek, Bosterwilde, Elsho
 Noordwilde, Lange digh, Nije berkoop, Olde berkoop, Borl, Hanle,
 en Makhingen.

Welke? Waar?

In het begin van de 14' eeuw heeft de bisschop van Utrecht, Guido, een sterke laken
brunnen in Sien wijken wold (Blasheham?). Voordat deze eiken geheel voltooid
was, werd de bisschop ter herbergadering in Brienne geroepen, zodat hij geringe
tijd afwezig van zijn. Kort na zijn vertrek verspreidde zich het gerucht dat hij
overleden van zijn en de Stellingwerwers rege van de hons schoor om aan de
bisschoppelijke dreiging een einde te maken, vernielden de in een boom zijnde
sterke en sloegen het beleg om het slot van Vollen hove. Dit werd dapper ver-
dedigd door de slotvoogt Herman. De belegeraars bouwde een houten "Storm ge-
waerde" van drie verdiepinge hoog en vulde het geheel met mouschoppen. In de
bovende verdieping werd met zware stenen geworpen; in de tweede schoot men
met pijlen, terwijl beneden met bijlen en haken werd gestreden. Het gebouw was
met natte osse huiden bekleed om tegen het werpen van vuur beveiligd te zijn
Arend was het met gevluchte ijswerk overrijt om beter het stormloze en werpen
te kunnen weerstaan. Het doel van de belegeraars was met deze storm toren de
muren van het slot te bemachtigen. Toen het gewaarde gereed was werd het
volgevoerd met steijdbuistijen, voorzien van de nodige stormgereedschappen en
projectielen. In het bijzonder was het gemunt op de hooge toren van het slot en om de
schutters in de muren van het kasteel te vernijelen. Pijnen van de muren
gemedend en het slot het grootste gevaar door de Stellingwerwers te worden inge-
nommen, toen plotseling de hons keerde. De broer van de slotvoogt, Gerard,
proost te eventer, bracht de tijding van het gevaar aan de bisschop over. Guido
spoedde zich uit Trimbacht en verzamelde, geholpe door graaf Willem, in alle
haast krijgsvolk, dat naar Tines land werd gezonden om het belegerde slot te
ontzetten. Verscheiden Hollandse edelen, waaronder Jan van der Velde, broer van Broederwold,
Krislaas van Putten maakte met de bisschop de reis per schip naar Vollen hove
mede. Toen de belegerden de bisschoppelijke vloot op de Zuiderzee in zicht kreegen
kernieunde ze de moed. In vrees met allerlei brandbare stoffe werd in brand
gestoken en op het stormgewaarde van de Stellingwerwers geworpen. Dit maakte brand
en storte in, waar door 50 mensse gestorven werden. In paniek werd het stadje
gebruik verlaten en de deze vernarrig maakte Herman gebouwd en deed een
uitval, waarbij 500 Stellingwerwers sneuvelden. Inlusse was Guido geland
en besloot om alles in Stellingwerf te vernieuwen en te zwaard te vernieuwen

(overmannelijc ontbed in JH Popping. Schelva uit Friesland p. 17 (1892))

De Finse koninkrijken Schelva zegt hierin: "De ziddelijke Voorzienigheid
hield nochtans de vergranden Prinschop te rugge, want een zware plasregen
met een hevige storm verzelt, die is niets voor den togt sich op deed, maakte
de weegen eenen maal onbruikbaar en me was genoodrecht de togt te
staken. Delfs werden alle de kanten om verre geworpen en 't hein togtzo
Dus mogelijk te scheep en voer over de Zuiderzee weder naar hein"

12

Maar al hinnen de stelde weersomstundigheden de Heelighewers te hulp en opveerden
te voor des bisschops graunschop. So gemakkelyk hinnen se er tuch mit of. De Stelling-
overers en hun mede helpers mit Sehterland overde nainelijt in de bin gedron.
In dese bon brief lese we het volgende

Guydo, bij de genate gods Prisschop in Utrecht, wend an alle abla, proovden, priors,
provisoren, deken, bestuurdere der kerke e de prestere in die stad e ons bisdom
al wie dese brief ael komen, heil in ons allen Redden.

Men heeft de Trieren mit de grachten van Heelighewerf en Sehterwerf, te deser dagen
een grote rothe loosheid e heilighewerf baldadigheden zyn plegen jegens onse
kerk - Utrecht, die wij, getijch beken is, in 't geestelike onderworpen zyn: ja,
onder welke kerke ock enige Heelighewers van rechtswege in het tijdelike
zulle moech staan: e we welke kerke wij de kerbelike sacramente ontvongen.
Die rochelooosheid e baldadigheden, om andere bontenporigheden doer te laten,
hebbe ze getoond door op vijandelike wijze het land e onse kerke te Volle hove
binne te vallen; het basteel van onse kerke eldaar te belegeren, e met monjeelen
en stormtuyt te bestormen: de bouwen om te halven, het land door het vuur te
verruwerten, de mannen e daer kerke gevoege te nemen e te doden: een grote
menighe roef weg te draegen; het bloet e de kerke in Volle hove, waer de ael-
minnen tot ondustand e het Heilighewerf opperdelic waren, heilighewerf op te
breken: de kerke zelf e de kerke verorden te beroven, waer door wij op heder
daad e de kerbelike bon zyn gevallen; e voort door andere bose en onge-
rechtlike werke sonder tuel te bedriegen; al behouwe zowel in onse stad e in
ons bisdom als in de naburige plaatsen door de op bare stem e jaans, en
door de wereld kundigheden e de raed, voldeende: het openbaer verhoudijst
is. Hierom is het, dat wij onse bevolucht allereerst tot het kerbelike zwoare
e de geestelike wapenen die de kerke eijer zyn, nemen (wie hierboven!)
en wille de dese onse rechts handel door dese plechtlike ofhandijst tot hun
kunne doen komen, welke rechts handel om hun wrevelmoedigheden,
opgehoornaarheid e weerspenigheden in hun land mit bon worden ofpe-
konijst: hierom is het, zegge wij, dat alle steltijgen, overheden, rechtters
e burgen eorders (steltijghos, maiores, judices et consules predictorum
der genaemde vogaderijgen, welke naan se odvoere, e hun gemeente
in het algemeen, op dese plechtlike bijeenkomst in het openbaer e op beslechte de wijze
vermanen, dat se binne zes weken van het uitgeve e ofhandijst van dese percellike an-
reghijst, dat is na St. Bartholomeus dag e 1309 an God, se onse voornomde kerke
e onse manne die door hen onrecht onderomde hebben, wegen de schade en ge-
noemde onrechten an hun belangen, voldoen, en weer tot de gehooraen land der kerke
hetten terug te heren. Anders zult zij Steltijgen, overheden, rechtters, burgen eorders e
alle in het tijzonder die de gemeente en verdoden en excessen in eijer persoon
bijgewoond. of die metter daad gertijst e geholpen hebben, die wij door dit geschrift
in de bon Notis, alle son dage e Heilighewerf dagen openlijc ofleren, e verklaren dat se

onder de ban liggen; eveneens zullen zij de gemeente zelf, die nu door dit peshrift
 onder het interdict stellen, of de genoemde daga afleren, met de verklaring dat ze
 onder interdict staan. In dit zullen zij volhard doen, tot ze wegens de voorvolgende
 buiten sprijgheden naar behoren voldaan zullen hebben, en verdiensten zullen ontloopen
 te worden. Gegeven in het jaar 2 op de dag alsboven.

A.d. 24 augustus 1309
 75e verjaardag van de
 overlijden van de
 koning, 26
 1214; regent 26

In deze oorkonde wordt de naam Stellijwerwe voor het eerst officieel ge-
 bruikt, maar dit is nog het tegenwoordige West-Stellijwerf; eerst in 1328
 vullen de parochies van het oostelijk gedeelte zich vonsluiten.

De Stellijwerwers hebben zich om deze ban niet al te dinnig gemaakt. In 1311
 beginnen onderhandelingen. Er worden in beide zijden scheidsheden aangewezen, en
 om vermen dat de Gethmannen in Westergoo ~~en~~ om optreden als scheidsheden
 van de Stellijwerwe. De onderhandelingen gaan niet zo vlot, en pas op 5 mei 1315
 verklaart de Stellinga, overheden in Gemeente en Westergoo ~~en~~ Westergoo de
 genoemde scheidsheden Gethmannen met algemene stemmen als scheidsheden te hebben
 aangewezen. Ze beloven op de boeke in twee mark (Rij. stert.) zich om de uitpraak te
 zullen houden. In beide daga daarna worden ook de scheidsheden in de bisschop
 aangewezen. Reeds op 25 mei d.a.v. wordt bepaald dat de schade vereffend zal
 worden geacht en de excommunicatie en het interdict wordt opgehouden. Wommers
 "die van Stellingwarf, Westergoo ~~en~~ Grootzee" 100 mark stert. betaald zullen
 hebben. Voorts moet elke gemeente en bebouwde boeke betalen, naar de doodstegen
 en misdrijven zo vele zijn. Hetwel ze op 25 mei de uitpraak beaachtige
 hebben, setten de Stellijwerwers zich er niet veel in aan te pakken te hebben. Om 10
 26 oktober 1316 krijgt de kardinaal-diaken van 4 adriamus, Neapols, op draad om
 de strijd tussen de opstandige schouten, githmanen, overheden ^{gemeenten} en
 Stellingwarf en Westergoo ~~en~~ "die zich niet storen om de over de uitgesproken
 straffe en excommunicatie en interdict, te onderzoch en te herstellen. En op 10 januari
 1318 wordt verklaard de geodelyke en wereldlyke overheden in Stellingwarf
 en Westergoo "die voortdurend tegen wijle bisschop Guido in opstand zijn geweest
 met geodelyke straffe en zo noodig met hulp, om de wereldlyke arm en toe te
 brengen het gevorderde lering te geven en zich voortaan redelyk te houden.
 Maar ook later horen we niets meer van, wat wel in oorzaak zal hebben - het
 feit dat de bisschop het herstel van volle hove is hervat. Het is al
 in 1320 door de keizer aan Reinaulta graaf van Gelder in pontschap gegeven.

Toch zijn er wel pogingen: het werk gesteld om de beaachte straffe, de ban opge-
 heven te krijgen, wat blijft uit in oorkonde - 1320. De Stellijwerwers waren
 ook wel bereid bevoorlyke concerns te doen. Blyken het volgende:

"dat zij om ontloopen te worden in ban en interdict, waarmede zij door wijle
 bisschop Guido getroffen waren, onder eede beloofd hebben, de achterstallige
 rente der londen, door hem ingehouden, zullen voldoen met 4 Rijnse stertige
 dat zij jaarlyks de rente in hande in des bisschops officiaal te vollenhove
 zullen betalen; dat zij onder geen voorwendel weide of erven, ter kerch

van Utrecht toe behorende, zulle wopen of aanvaarden; dat zij de vijanden van de bisschop
en het sticht noch met raad noch met daad zulle bijstaan; dat zij de heide van de
herk - Utrecht en Ysselham, - wie zij de weide gebocht hadden, om die renten
mit looflij zulle vallen; dat zij hunne peestelijken, die onder het inkerdicht de
herken beheerd hebben, tot dan dreemd mit zulle we laten de nadat zij van dan han
ontbonden zijn - draen legen de fehoorname en door hen verjagde weder tot
hunne herken zulle lode terug keren". Dese oorkonde is benepeld door
de gardiaan der Minsterbroeders te Frouwen; Merold, deken van Sleem wijk;
Frederik de Rodde, deken van Orent; Wigter, rector der herk van Vries - Orent,
en door het Land van Orent. Alen Orent! en het licht dundelyk dat dese
vervoem-pabbe is uitgegeven van de parochies die anno 1320 noch Orent waren
(getuige de benepelij door de hoofde peestelijken e wereldlyke autoriteiten - Orent).
In 1328 horen we dan van de 12 parochies, die zich bij de Stellingwerwe aan sluiten.
Toe hadde de Stellingwerwe de omvang febrege, zoals we die van nu kennen.

Charles Louis Hugo,

SACRI ET CANONICI ORDINIS PRAEMONSTRATENSIS ANNALES, in duas partes
divisi. Nanceii, apud Joann. Bapt. Cusson et Abelen.
Tomus I 1734. Tomus II 1736.

Tomus I. blz. 174.

APPELSCHA Monasterium Appelschae in Prefectura Stellingwerwica,
antiquitas in archidiaconatu S. Marie Ultraiectensis, et ab erectione
ne Episcopatum, in Diocesi Leovardiensis, constitutum, nomen a vicco
Appelschae derivavit. Immutato postmodum nomine Lux Mundi appellatum
est. Septuaginta illic vivebant Canonici, ex recensione facta, anno
87 post 1200.

Ad vicum Schamer, alias Skiramer, in finibus Trentowaldiorum, quinto
a Groninga lapide, translatum est Coenobium Lux Mundi, anno 1296
et sano parochiali additum. Praepositus Schilwoldiae, pro innata, et
haereditaria in Ordinem, quem profitebatur, repugnantia, monasterium
Lucimundi, ab Ordine avulsit, et ad Crucigeros, per artes et Potent
tum suffragia curavit transferrē, anno 1400.

Inmargine: Appelscha, filius Lidlumi, dioecesis Leovardiensis,
Circaria Frisia.

P. van den Bosch.

STUDIEN OVER DE OBSERVANTIE DER KRUISBROEDERS IN DE VIJFTIENDE
EEUW. (diss). Uitg. Lichtland Diest.

blz. 110.

Binnen vijf jaar werden nog 4 kloosters in Nederland opgericht,
namrlijk te Sneek in 1464-65, te Ter Apel in 1465, te Franeker
in 1467 en te s- Hertogenbosch in 1468.

Met verwijzing naar Scheengen p. 21.

De fundatione, et de historia huius domus ante saeculum XV nihil authentice constat. Medio saeculo XV erat proprietas, et quidem curia asceterii Schildwoldensis, „quae illi a generationibus nullum emolumentum praestiterat“. Anno 1458 Schildwolde venundat hanc curiam sacerdoti cuidam, ad erigendam ibi canoniam Ordinis Crucigerorum. In instrumento venditionis verbum fit de „haereditate nostra devastata“, et de „capella cum dormitorio adnexo, nunc combusto“. Canonici Stae. Crucis deinceps hoc monasterium nuncupant: „Domus Novae Lucis“.

Quae omnia innuunt existentiam monasterii cuiusdam anterioris, potius quam curiae. Apud diversos auctores, hac de re viget confusio maxima. Hucusque enim, a Sibrando Leone usque ad nostra tempora, Ter Apel erronee est identificata cum „Monte Stae. Mariae in Happelsa“ in indicibus Ordinis occurrenti. Confer quod hac de re diximus supra apud Hopels. Hugo, et post eum alii quam plures, confundit „Domum Lucis“ cum Appelscha (I 173) et cum Scharmer (II 819), dicens, eam fuisse fundatam anno 1243 ab abbatia Lidlumensi²³⁶⁾. V. d. Elsen dicit²³⁷⁾ Domum Lucis esse fundatam in loco ignoto, anno 1287 vero translata in Ter Apel, et anno 1399 vendita Crucigeris. Quae omnia probatione carent.

Fieri potest, Ter Apel saeculo XIII fuisse monasterium Ordinis nostri, et hoc forte in aliqua connexionem cum Scharmer, ecclesia parochiali, anno 1231 a Florido Horto acquisita²³⁸⁾. Sed nihil scimus certi, et ne ad coniecturas quidem faciendas, materia et fontes videntur sufficere.

Crucigeri possederunt „Domum Novae Lucis“ ad annum usque 1604 quo est suppressa. Ecclesia, et aedificia fere integra, ab illis erecta, subsistunt.

Archivalia: FEITH Reg. Gron. 1458 no. 20. Reliqua tangunt Crucigeros tantum.

Litteratura: BURSTING SCHROER I 438 — *Mon. Bat.* II 21, III 115 — v. EIJCK I 140 — FEITH, *Het Klooster Ter Apel*, in: *Groningsche Volksaltn.* 1842 — HERMANS, *Ord. Stae. Crucis Annales* I 127, II 474 —.

²³⁶⁾ HUGO habet in praefatione I. vol.: Appelske filius Lidlumi fund. 1243. Vide supra notam apud Hopels.

²³⁷⁾ Vita Freth. p. 111 — Ter Apel in aliquo connexu esse cum Balna Insula, de qua vide supra, vix est credibile. Quoad dioecesim, haec thesis concordat quidem. Sed nomina nimis discrepant, et Ter Apel nimis distans est a mare, ut umquam potuerit fuisse insula. Nisi forte „locus ignotus“, ubi secundum v. d. ELSSEN l. c. Ter Apel est fundatum, quaerendus esset in Balna Insula.

²³⁸⁾ vide infra sub praetermissis

TRIMUNT

Trymont, De Tribus Montibus, Driebergen
in Fredewolde, juxta Marum, in prov. Groningana. Dioc. Münster.

Asceterium fundatum, ut asserit Hugo, anno 1231 a Rothuardo abbate Doccumensi, primae moniales venerunt e Kusemer²³⁹⁾. Authentice constat tantum, hoc monasterium ineunte saeculo XIV fuisse O. S. B., et inter annos 1315 et 29, transiisse ad Ordinem Cisterciensem sub tutela abbatis de Aduard, cui ordini mansit fidelis usque ad interitum saeculo XVI.

Cum fundatio pro Ordine nostro a nullo fonte locali confirmetur (de origine asceterii ceteroquin nihil omnino constat), et in hac re nitamur uno Hugone, de hac circaria saepius errante, manet satis incerta. Tamen nequaquam ex toto est rejicienda haec opinio. Ut iam in praefatione diximus, Hugo habuit materiam ex archivis Steinfeldensibus, nunc amissis, circa filias huius abbatiae in Frisia sitas. Insuper probat experientia, moniales dyscolas et relaxatas plus semel patrem abbatem, immo et Ordinem mutavisse²⁴⁰⁾, nec ullo modo est impossibile, aliquod asceterium hoc fecisse iteratis vicibus.

Si vere fuerit Ordinis nostri, probabiliter ante annum 1287 ad ordinem Sti. Benedicti transiit, secus namque in aliquo catalogo inveniretur. Atqui in omnibus desideratur, etiam in indiculo asceteriorum Frisiae circa annum 1235 existentium, in Cat. Ninivensi II.

Litteratura: HUGO II 983, (I 380) — GAN II 23 (secundum quosdam O. Praem.) — H. v. R. 237 (O. S. B.) 468 (O. Praem.) — *Mon. Bat.* II 127, III 80 — MATTHAEUS *Anal.* III 481 — *Tegenw.* St. 377 et v. d. AA XI 315 (O. Cist) — BRUGMANS *Kronijk van Aduard*, in: *BMHG XXXII* (1902) 55.

VROUWTENBERGHE, B. M. V. et Stus. Stephanus

Mons Stae. Mariae, Ws Lieffrouwe to Birch
SE Dokkum, Dioc. Utrecht, Frisia.

Videtur constare, hoc fuisse praecipuum sanctuarium Marianum. Forte ibi fuit ad tempus asceterium Ordinis nostri. Hunc montem alio nomine fuisse appellatum „Mons Sion“, nullum invenitur probamen. Omnes enim

²³⁹⁾ Quae dicit HUGO de jure monialium, ex concessione principum cudendi triplicem monetam, probabiliter est fabula vel confusio. — Invocat Hugo insuper MATTHAEUM *Anal.* III 418, sed in MS originali, ex quo index Matthaci est desumptus (Ind. 1326, ed. GERBENZON) clare legitur: „Trymont, moniales Ord. Cisterciensis“.

²⁴⁰⁾ Quod forte etiam accidit in Scona Mora, et postea in Koldinne.

Joannes Gerardi O.S.A.	1430—	MS REITSMA l. c.
Dodo	1436	MS Ten BROEK
Petrus	1438/44	RUTGERS Farmsum 559, FEITH CIAZD 58, MS REITSMA XVII 8
Meyner	1445	MS Ten BROEK
Thymannus (Tije)	1447-69	CIAZD 64, 55, FRIEDLAENDER 577, 733
Folkerd	post 1469	MS REITSMA II 29
Joannes a Kempis (Ignotus)	1479/92 electus 1501	Ommel. Arch. R 115, CIAZD 167 (Urk. Langen Nr. 89., StA Aurich)
Gheno	1512	RUTGERS Farmsum S. 609
Jacobus de Clivis antea praep. in Aland et abbas in Merna	1520-26	REITSMA l. c.
Geert Zwollis	1527/50	ibid., Farmsum 620, CIAZD 72, 75, 217
Cornelis Hermanni	1558/91	CIAZD 77/82, Arch. Ommel. R 245

GRIEND

In hac insula, Frisiae littori adjacenti, et cuius maior pars iam dudum diluviis periit, abbatia Horti B. M. V. habuit curiam et scholam; quod existentiam parvae communitatis canonicorum, ergo domus vere formatae supponit. Extitit ab initio saeculi XIII usque ad annum 1240.

WYBRANDS *Gesta Abb.* 172, 182 — WUMKES 12 — G. A. BROUWER et alii, *Griend* (s' Gravenhage 1950) pp. 42/46.

MARKEN B. M. V.

Insula prope Amsterdam, vico Monnikendam opposita, etiam Markerland, Merkahowe, Merkeraland nuncupata. Sibrandus abbas Horti B. M. V. (1230/38) mediam partem insulae dono recepit, alteramque emit. Erexit ibi curiam (Markerhoofd, Marienhof), „in hoc pietatis studio fervens, impositus, qui ibi agros colerent, pascua pecoribus plene curarent, conversorum sodalitie aediculam sacram, Mariae Curiam dictam, crexit, ex fratribus canonicis, qui a sacris esset, praefecit²³⁴⁾. Anno 1345, Wilhelmus IV Comes Hollandiae in odium Frisonum hanc proprietatem invasit, et religiosos expulit²³⁵⁾, uxor autem eius anno post bona venundedit. Wilhelmus abbas circa annum 1472 in vanum conatus est ea recuperare. Ecclesia in Marken anno 1843 solo est aequata.

Litteratura vide Mariengarde. Vitetur confusio cum Bakkeveen, quod etiam Curiae Stae. Mariae erat vocatum. — Specialia: H. v. R. IV 229 — GAN I 335 — *Chartbk.* I 202, 203 — *Mon. Bat.* II 126 — v. d. AA VII 689 — W. v. THABOR III 169, 179, 189 — WUMKES XXV, XXXV, 9, 23, 24, 91 — WYBRANDS *Gesta Abb.* 154, 200 — BBH 1904: pp. 125/37, 1906: pp. 339 sq 1907: pp. 70/82 — R. C. v. BAKHUIZEN v. d. BRINK, *Markerhoofd*, in: „*De Urije Fries*“ pp. 101/43 — v. SLEE in NAKG, N. S. XX (1927) p. 27.

TER APEL

Lux Mundi, Domus Lucis, Apel in Westerwolde
in meridie provinciae Groninganae, non longe a limitibus Germaniae. Dioec.
Osnabrück.

²³⁴⁾ WUMKES 9. Tamen v. BAKHUIZEN in excellenti suo articulo p. 104 ipse dubitat, utrum ibi fuerit vere monasterium, annon.

²³⁵⁾ Sibrandus Leo in enarratione crudelitatum religiosi hac occasione illatarum, videtur exaggerare (WUMKES 22).

Apel, quod saeculo XV venditum erat Crucigeris¹⁴⁵⁾. Saeculo XIX effossa sunt rudera cuiusdam aedis ex medio aevo juxta Appelsga in Frisia, exinde quidam absque ratione putaverunt, monasterium ibi fuisse situm¹⁴⁶⁾. Sic aucta est confusio, quam nec elucidarunt auctores moderni, donec Reimers suis studiis omnia lucide exposuit.

Fontes et Archivalia: Landesarchiv Oldenburg, Fragmenta Hundensia XCVaa — Vatic. Arch. Reg. Lat. 690, 64 et 695, 192 — Stader Kopiar (1420) StA Bremen.

Litteratura: ARENDS 158 — N. BACKMUND O. Praem., *Neuere Forschungen zur Geschichte der Deutschen Prämonstratenser*, in: *Anal. Praem.* XV (1939) p. 70/71 — KOCHS 79 — C. BRÜNIG, *Geschichtliche Beiträge über die vergangene Zeit des ehemaligen Klosters Hopels*, in: *Leerer Anzeigenblatt* 18 n. 19. 7. 1918 — W. v. HODENBERG, *Bremer Geschichtsquellen*, Celle 1856, I 37 — H. REIMERS, *Kloster Hopels*, in: *Upstalboomsblätter* VII (1917/18) p. 26 — IDEM, *Klaster Hopels in Ostfriesland*, in: *ZGNK* 43 (1938), pp. 94/106.

KOLDINNE, B. M. V. (et St. Anna?)

Coldinne, Vera Charitas, ter waeren minne.

In Parochia Arle, Kreis Norden, in Frisia Orientali, Germania. — Dioc. Bremen (secundum omnes catalogos).

Parthenon, probabiliter praepositura. Erat sub paternitate abbatum Doccumensium. De origine eius nihil constat, videtur tamen esse condita inter annos 1235 et 1287, quo visitatores 56 incolas diluvio superstites ibi invenerunt. Occurrit etiam in omnibus catalogis post annum 1290 redactis. Anno 1450, eodem igitur, quo Hopels est suppressum et alii ordini traditum, Vera Charitas sua sponte ad ordinem Canonicorum Reg. Sti. Augustini transiit. Anno 1481, cum iniit specialem confraternitatem cum canonia Marienkamp Esens, erant ibi 44 moniales¹⁴⁷⁾. Postremo haec domus erat pauper. Anno 1562 est suppressa, nihil de ea subsistit.

Etiam huius conventus, tamquam Praemonstratensis, omnino perierat notitia. Immo Sibrandus Leo hanc domum, saeculo ante ab Ordine defecta, nescivit, et ideo identificavit eam cum Nyeklooster (WUMKES 43). Quem errorem auctores neerlandici moderni sunt secuti, existentiae ali-

¹⁴⁵⁾ Vide de eo infra sub dubiis

¹⁴⁶⁾ cf. MS BRUINSMA. In Appelsga numquam fuerat monasterium ullum, nec in Elsloo vicino.

¹⁴⁷⁾ StA Aurich, Koldinne 1481

cuius conventus „Ter waeren Minne“ in dioecesi Bremensi enim erant ignari. SUUR p. 66 erronee putat eam primitus fuisse O. S. B., HOOGEWEG dicit: „Origo huius monasterii est in tenebris“.

Archivalia: Nihil superest de tempore O. Praem. — 15 chartae 1481/1538 in StA Aurich.

Litteratura: HUGO II 1063 — WAEFELGHEM 311 (ambo sequuntur Sibrandum Leonem, putantes Veram Charitatem fuisse fundatam anno 1204) — BACKMUND l. c. supra ap. Hopels — KOCHS 79 — REIMERS *Heil. Ostfr.* 27 (primus veritatem cognovit) — WIARDA II 354.

KUSEMER B. M. V.

Kuyse-, Kuijs-, Kuys-, Kuse-, Kuze-, Cuise-, Cuess-, Cusemaria, -mar, -mcre, -mcr, Kuzemerkllooster — Campus Stae. Mariae

prope Oldekerk, in prov. Groningen. Dioc. Münster, postremo Groningen.

Parthenon, praepositura. Fundata est ante annum 1287, et suberat paternitati abbatum Doccumensium. Cetera sunt incerta. Suspiciamus enim, ea quae habet Hugo, et omnes post eum, de fundatione huius asceterii, niti errore quodam fundamentali.

Emo enarrat in sua chronica ad annum circiter 1204: „Surrexit etiam coenobium in Porta Ste. Mariae, per quendam bone memorie, qui tunc prefuit familie in Berethe, olim abbatem in Doccum“¹⁴⁸⁾. Ind. Miraei falso identificat Portam Stae. Mariae cum Kusemer, quem errorem descripserunt Hugo et post eum auctores fere omnes. Catalogis enim omnibus comparatis, et inspectis diplomatibus et sigillis, patet hoc non concordare cum veritate. In omnibus catalogis Ordinis „Porta Ste. Marie“ idem est ac Palmar, et Kusemer videtur nil aliud esse nisi „Campus Ste. Marie“, pro quo hactenus nemo invenerat explicationem. Catalogi nempe MSS (TWA)¹⁴⁹⁾, sicut et P ad amussim progrediuntur geographice ab occidente versus orientem. Omnes in medio inter Buweklooster et Schildwolde collocant „Campum Stae. Mariae“, illic ergo, ubi reapse sita est Kusemer. „Porta Stae. Mariae sive Palmar(um)“ recte ponitur apud TWAP inter Heiligerlee et Barthe. Kusemer in nullo documento,

¹⁴⁸⁾ ed. FEITH/STRATINGH p. 4 Cf. quod diximus supra apud Barthe et Dokkum.

¹⁴⁹⁾ H. sicut et antiquiores catalogi, omittunt hanc domum.

GAN II 66 — RICHTHOFEN II 1293 — ROELFSEMA 22, 35 — De SITTER p. 158, 214 — *Tegeuw. Staat* II 224 — MS Ten BROECK — v. d. AA V 345 — H. v. R. V 389 — WUMKES IV, 20, 43, 81 — WYBRANDS *Gesta Abb.* 242 N. BACKMUND, *Asceteria Heiligerlee et Nyeklooster op den Dam venundantur in demolitionem anno 1597*, (art. apud redactionem *Anal. Praem.*) — J. A. FEITH, *De dood der graven van Arenberg an Adolf van Nassau*, in: „*Historische Avonden*“, Groningen 1907, 31/48 — *Het Klooster te Heiligerlee*, in: *Gron. Volksalm* 1839 pp. 113/15 (auct. I. G. RIJKENS). —

Praepositi

Herdericus 1230—50 ¹³¹⁾	Petrus v. Zueren ante an. 1545 ¹³⁵⁾
Priores sub eo, in Heiligerlee:	Stephanus Voss van der Elborch
Liduardus et Onno	1562 / ca. 83 ¹³⁶⁾
Galtatus ca. 1250— ¹³²⁾	Hendrik Vasenius ter Molen
Eppo 1391 ¹³³⁾	ca. 1583—94 ¹³⁷⁾
Bodwinus 1482 ¹³⁴⁾	

HOPELS B. M. V. et Stus. Paulus

Mons Stae. Mariae in Happelsa, Hopesslo, Hapscl, Hopscl, Hopelszen, Hapluss, Hapiulsa.

In parochia Marx, prope Friedeburg versus austrum in solitudine situm, in Frisia Orientali, Germania. — Dioc. Bremen.

Parthenon, praepositura. Fundator et tempus foundationis ignorantur. In Ind. Vis. 1290 iam occurrit. Ergo fundatio eius huic anno, quo dicitur habuisse 70 incolas, est anterior. In catalogis TWHAP invenitur sub voce „Mons Stae. Mariae in Happelsa“, et quidem ut filia Sti. Bonifacii in Dokkum, et ut in dioecesi Bremensi situm, ex quo patet, eum fuisse

¹³¹⁾ *Gesta Abb.* pp. 242 sq. WUMKES 8/9, Chron. Emo

¹³²⁾ ibidem

¹³³⁾ DRIESSEN 426

¹³⁴⁾ RA Gron. 1482 nr. 9

¹³⁵⁾ AAU XXIV p. 120. Resignavit, et obiit tamquam pastor in Rumpt. an. 1555 vel 58 (ibid. 330, 342). Erat cognatus abbatis de Marienweerd, et canonicus eiusdem monasterii.

¹³⁶⁾ FEITH *Reg. Gron.* III 52, Missivenprot. Altng 136, 350 — Obiit inter annos 1583 et 85 (RA Gro Recht. Arch. III 159)

¹³⁷⁾ *Conscr. Exulum.* — SthProvSch p. 255: anno 1587 ibidem memorantur etiam Anna de Nordhorn priorissa, Elske v. Heede suppriorissa et aliae moniales.

situm in dextra parte Frisiae Orientalis¹³⁸⁾. In documentis vero asceterium prima vice occurrit circa annum 1310. Tunc duo equites petunt a praeposito de Hopels, ut duas filias eorum recipiat¹³⁹⁾. Anno 1420, legimus in inventario quodam proventuum ecclesiae cathedralis Bremensis: „Item ecclesia in Wangeroe est incorporata monasterio Hopelszen ordinis praemonstratensis, sed dat pro censu Decano VI grossos¹⁴⁰⁾. Hoc tempore asceterium videtur fuisse collapsum, et circa annum 1448 Abbas Generalis assignat reparationi Collegii Parisiensis „sommam pecuniarum de quodam desolato sororum Ordinis coenobio de Hapiulsa sive Apolis, monasterio de Dockum incorporando¹⁴¹⁾. Quae incorporatio domum et bona salvasset quidem pro Ordine, peracta autem non est quia biennio post (1450) „monasterium Hopscl, quod erat valde deformatum“ ex decreto Capituli Generalis suppressum est, et traditum canonicae vicinae O. S. A. in Marienkamp Esens¹⁴²⁾, ea sub conditione, ut duae vel tres moniales superstitibus debite alerentur. Quae unio anno 1470, cum canonici ibi expositi machinarentur separationem a canonica matre, a Summo Pontifice denuo est confirmata¹⁴³⁾. Deinceps fuit curia, et probabiliter suppressum est una cum Marienkamp, anno 1530. Ex lapidibus ecclesiae iam antea (ca. 1500) exstructa esse fertur ecclesia in Remels. Nihil hodie superest, praeter fundamenta.

Archivum, simulque cum eo memoria huius asceterii tam funditus perierant, ut omnibus historicis usque ad nostra tempora manserit ignotum. Chronistae et Historici indigenae falsa proferunt vel fatentur se nihil scire¹⁴⁴⁾, et in ipso Ordine maxima confusio orta est ex errore Sibrandi Leonis, qui in Indice Vis. 1290 sua sponte voci Apelske adiunxit „Der Apel“, enarrans deinde, hoc nihil aliud esse nisi monasterium Ter

¹³⁸⁾ In Cat. P. legimus: („... Happelsa) sive Hilgerle“. Quae verba certe sunt explicatio, a manu posteriori falso loco apposita, essent ponenda paucis lineis supra, videlicet apud „Stae. Catharinae in Astro“. HUGO in indice monasteriorum, in praefationem primi sui voluminis inserto, habet: „Appelske, filius Lidlumi, fundatum an. 1243“. Nescimus unde hoc hauserit, nec utrum hoc refertur ad Hopels, an ad Ter Apel.

¹³⁹⁾ Fragmenta Hudensia (cf. REIMERS in ZGNK 1938 p. 103)

¹⁴⁰⁾ HODENBERG I. c. — Ecclesia ista, in insula sita, nunc vocatur Wangeroog

¹⁴¹⁾ *Form. Pr.* Nr. 325

¹⁴²⁾ Arch. Vat. Reg. Lat. 690 fol. 94 (cf. REIMERS I. c. p. 104)

¹⁴³⁾ ibid. 695, fol. 192 (cf. REIMERS I. c. p. 105)

¹⁴⁴⁾ Chronicon Bremense, MS. auct. Joh. RENNEN (StA. Bremen) ex anno 1474 hanc domum erronee adscribit Ordini Equestri Sti. Joannis. ARENDS I. c. dicit, nihil esse notum de historia illius, et SUUR eam praetermittit.

HEERINGA I 77, II 974 — *Mon. Bat.* III 28 — OCKA SCHARL. 423 — *Oudh. Gcst.* I 418 — *Reg. v. Aanbr.* I 133 — REITSMA II, V, XX 11 — SCHOTANUS *Beschr.* 250 — SIPMA 384 — *Tegenw. St.* II 271 — v. EIJCK I 144 n, II 16 — H. v. R. *Friesl.* V 105 — W. v. THABOR V 201 — J. BOTKE, *De Grietenij Dantumadiel* (1932) p. 189 — A. HALLEMA, *It Kleaster Sion*, in „*Swanneblommen*“ 1921 — T. E. TEUNISSEN, *Kleaster Us Ljeave Frouwe to Bergh* in: *Leerwarder Courant* 16. 6. 1939 — IDEM, *Ald Dantumadeel. De Dokkumer Walden yn eardere en lettere tiid* (Kollum 1938) pp. 120/22 — *Bericht betreffende Bodemvondsten uit den terp Berg Sion bij Dokkum, Versl. Fr. Gen.* 1936, p. 46 — AAU 1906 p. 193 — *Fries. Volksalm.* 1853, 1861.
Apud omnes auctores supra dictos habetur confusio cum Sion.

WESTEREMDEN

prope Groningen versus aquilonem. Ibi abbatia Floridi Horti saeculo XIII habuit parochiam, scholam et curiam. Quae cumulatio supponit praesentiam plurium sacerdotum, qui cum turba conversorum, et cum alumnis tunc saltem partim regulariter viventibus, probabilius constituerunt domum vere formatam.

Vide supra apud Wittewierum.

PRAETERMISSA

Nota. HUGO in praefatione voluminis sui primi enumerat 54 monasteria Circariae Frisiae, quorum magna pars revera spectat ad Circariam Brabantiae. Ibi quaeras ergo, quod hic non invenis. Duplicationes eius hic praetermittimus: Indemaren-Marne, Werethe-Barthe, Langermonka-St. Jacobus in Langen, Sta. Catharina in Astro-Heiligerlee.

ANJUM

Monasterium canonissarum O. S. A. in Frisia, quas MATTHAEUS *Anal.* III 551 falso nuncupat Praemonstratenses. — Cf. *Mon. Bat.* II 21.

APPELSCHA

Appels, sive Appelsga. Pagus in Frisia. Similitudo nominis induxit quosdam auctores neerlandicos, ad ibi quaerendum asceterium „Stae. Mariae in Happelsa“. Quod esse falsum, probavimus supra apud Hopels et Ter

Apel. In Appelscha, vel in Elsloo vicino, nunquam fuit monasterium ullum.

APPINGEDAM

Monasterium ignoti ordinis in prov. Groningana, prima vice memoratum anno 1342, sed, ut fertur, iam antea fundatum ab Emone abbate de Bloenkamp. Ab anno 1394, secutum est regulam Eremitarum Ord. Sti. Augustini. BORSTING SCHRUER I 425 autumat, antea ibi fuisse Praemonstratenses. Probabiliter identificat Emonem supradictum cum celebri abbate Floridi Horti, quod vix probari potest.

CLAERWATER

in Hattem, Gld. — Praepositura, O. Praem, secundum De la TORRE, AAU XI 199. Recte O. S. B., cf. *Mon. Bat.* III 60.

MARIENHAFE

in Frisia Orientali. HARKENROHT *Oorspr.* p. 578 dicit „hanc ecclesiam, cum monasterio, pro Canonicis O. Praem. fuisse constructam tempore Caroli Magni, a familia Tserclaes, in honorem Sti. Norberti“. Originem habet hoc absurde dictum in dedicatione panegyrica, ad comitem Tilly-Tserclaes directa, operis DE LA SENE, *Le Tombeau des Délices du Monde*, Bruxellis 1632.

SCHARMER

Skhiramer, Skiranere. Ecclesia parochialis in prov. Groningana, data anno 1231 abbatiae Floridi Horti, quae videtur eam iterum amisisse saeculo XIV vel XV. Anno 1487 enim, cum vertitur in canoniam Crucigerorum, est in manibus cleri saecularis. HUGO, et post eum varii auctores recentiores, contendit hoc fuisse monasterium Ordinis nostri, quod venditum est Crucigeris anno 1413. Est possibile, in Scharmer inter annos 1231 et 1487, ad breve tempus fuisse domum Ordinis nostri, sed haec omnia carent probatione. Certe non est idem ac Scona Mora, et annus transitus ad Crucigeros (1413, secundum alios, 1399) certe est erroneus. Confer quod supra diximus apud Ter Apel.

HUGO II 819 — GAN II 52 — *Mon. Bat.* II 168

SERNA

Secundum HUGO II 803: „abbatia Circ. Frisiae in Dioc. Monasteriensi, in Frisia Orientali“. Quae additamenta habet ex phantasia Lairuelii, ex catalogis clare patet „Serna“ esse corruptelam pro „Berna“, de qua vide apud Circ. Brabantiae.

16.

Ten tyde van deze vond de gedenkwaardige nederlaag van de soldaten van de Utrechtse bisschop Otto, die uit de roemruchte familie van de graven van Lippe stamt, plaats. Deze leverde ter verdediging van het tiendrecht van de kerk van Utrecht tegen de Drenten, die hun tienden van de gehele opbrengst van hun akkers weigerden te betalen, met dezen een geregeld gevechten werd met al zyn mannen byna totaal vernietigd. - Toen in plaats van met hem later deze aangelegenheid met Floris, Graaf van Holland en diens onechte broer Otto, die hem opvolgde in het bisschopsambt in der minne was geregeld, werden zy gedwongen een klooster van de heilige maagden van de H. Benedictus, Assen genoemd, op eigen kosten op te richten en ook met bepaalde stukken land, als jaarlykse inkomsten, dit te verryken. ^{Ja} zelfs de kanunnik Ulbrand van Hildesheim, die door de bemoeiingen van zyn broer, de graaf van Oldenborch tot nieuwe bisschop was gekozen, besloot, na alle orden van geheel Friesland te hebben byeengebracht, zoekend naar een middel het bloedbad te wreken en de vermetelheid van de Drenten tereen te gaan, ten einde zyn kerkelyk recht te verkrygen, wederom tot een oorlog en dat het Kruis op gezag van de Apostolische Stoel werd gepredikt terwyl de geesten verdeeld waren, daar niet allen even vyandig gezind waren aan de Drenten en evenveel sympathie hadden voor de bisschop. - Toen tot de oorlog was besloten werd voorgescreven het Kruis te prediken, opdat de vyanden, in toom gehouden door de schrik van de prediking, hun nek zouden brengen onder het kerkelyk juk. - De Drenten, die tengevolge van de nederlaag, die ze de vyand hadden toegebracht, vermeteler waren geworden, traden onder leiding van Rbdolph, kastelein van Coevorden, gewapend de bisschop tegemoet. Gebruik makend van hun bekende sluwheid in het gevecht, ^{lokten?} joegen ze, een weinig terugtrekkende vyand, toen deze hen hevig vervolgde, met levensgevaar naar moerasige terreinen, vol slyk en taai modder. Hier werden ze, a. h. w. door onbetwarsbare strikken gevangen, door de vyand, die om hen heen stond, gedood. C. a. smeekte de daken Hessel van Oostergo, die zeer bemind werd door Sibrand, toen hy gevangen was genomen, om genade, terwyl hy als losgeld een hoop goud aan de soldaten beloofde: een boer naderde hem van achteren, hief een knoestige knuppel op, sloeg hem op zyn hoofd en doodde hem aldus, terwyl hy deze krenkende opmer-

king er aan toevoegde; "Zo dadelyk krygt ieder van jouw ambt zo n portie." Zyn lyk werd naar het klooster gebracht en eervol begraven. De overigen, die hun heil zochten in de vlucht, ontsnapten, gebruik makend van verschillende omwegen. Rodolphus, die boete betaalde voor zyn trouweloosheid jegens zyn bisschop, werd samen met Heyno, zyn krachtige makker, gevangen genomen, en na onthoofd te zyn, op wielen gelegd als een prooi voor de vogels. 2)

1) Slag bij Anse - 28 juli 1227

Subindus die vermaakt was het Benedictijns klooster Munt S. Marine bij Harrell (sept. 1233) met Mairien camp, Cist. orde, by Colvoren, later Anse

2) Slag bij Bakkeveen - 17 sept 1232.

be bijzondereheden slagen op de slag bij Anse op 28 juli 1227

(vertrouwen en de wien hier pag 210)

Anno huius administrationis quarto, Domini incarnati 87, 16 kalendas
 Januarii postridie D. Barbarae Virginis sub noctis medium incidit
 memorabile illud tristique fatum ~~est~~ ex diluvio maris saevientis.
 Ventorum vi collecta aqua ad aggeres quassatos potentia maxima
 uno impetu totam operit Friesland; pecorum, hominum aedificumque
 subversarum et interuentium ingens numerus. Miserandum plane
 spectaculum, mortuos intuari homines aqua salsa sopitos — tantus
 nempe aquae inundantis furor extitit, ut tumultis erecta castra
 perpraecepta decubuita sint — parietes solido lapide structos
 diriectos. Ex Veteri Valle nostroque collegio fratres 42 aggeri
 servando cum reliquis rusticorum proximis insistentes uno vertice
 ipsum mare absorpsit. Ex maritimis omnibus vix quispiam vivens
 repertus est. Tandem maris irati saevitiam sensere quotquot oceano
 fuere proximi; a Danis Zelandiam ~~ad~~ usque provinciam ingens
 submersorum numerus descriptus est.

D. Ulboodus his incommodis supra modum afflictus, de Dei misericordia
 minime desperans, erecto animo sua industria damnnum inauditum
 divinitusque illatum sarcire studuit. Sibi providentia sua
 aliquando prospiciens, in futurum eventum de colligenda pecunia
 coverat. Hanc calamitoso hoc tempore, Josephum Aegyptiorum
 oconomum (Genesis 41: 46-57) aemulatus, affitiam profert, reliquos
 officiorum praefectos, ut idem ex suo penurario proferant, sollicitat.
 Sicque nostri ~~per~~ prospectum est coenobio, ne ad interuentionem
 perierit.

Transcurso post diluuium novem annorum spatio aetate gravis, accito
 patre abbate bellone liberam suae dignitatis abdicationem impetrat
 in octava S. Joannis Baptistae (1 Julii) qua concessa loco cedens
 Tallum migrans, primo cessionis anno exhalatam animam
 Bonimo tradit anno praefecturae 13, salutis 1296; patri
 contumelatus.

17

Sibrandus Leo: Abtenlevens der Friese Kloosters
Mariëngaard en Lidlum.
uit: Dr.D.A.Wunkes;Diss.Gron.1929

extr.p.9 - 10:

Accidit huius temporibus memorabilis clades militum episcopi Trajectensis Ottonis ex illustri comitum Lippensium familia. Hic pro defensione juris decimani ecclesiae Trajectinae contra Drentanos, suas ex omni agrorum fructu decimas negantes, justo cum illis certamine confligens, cum omnibus suis ad internecionem ferre deletur. - Quo in loco postmodum re cum Florentio Hollandiae comite eiusque fratre notho Ottone, succedente in pontificatu, pacificata, monasterium sacrarum virginum ordinis S. Benedicti, Assen nuncupatum, propriis sumptibus erigere certisque agris annuis quoque redditibus ditare coacti sunt. (1). - Quin et Ulbrandus canonicus Hildesimensis novus electus episcopus, industria comitis de Oldenborch fratris, habita omnium ordinum Frisiae totius collectione, modum vindicandae caedis reprimentaque audaciae Drentonum obtinendi juris ecclesiastici investigans, proelium rursus decrevit, crucemque sedis Apostolicae autoritate praedicari, variantibus animis, quod non aequae omnes forent infensi Drentonibus nec aequae faventes episcopo. Decreto bello crux praedicari praecipitur, ut huius praedicationis terrore coerci hostes colla submitterent jugo ecclesiastico. Drentones ex illata clade priore animosiores facti, maiori confidentia, Rodolpho Coeverdiensi castellano duce, ~~nam~~ semet armatos episcopo obiciunt. Sua in certamine vafricie usi, paululum retrocedentes, hostem acriter insequentem summo discrimini in loca paludinea, ceno lutoque tenaci oppleta iniiciunt. Hic velut laqueis inextricabilibus capti, a circumstante hoste trucidantur. Inter reliquos Hesselinus decanus Oestergoensis, Sibrando plurimum dilectus, captus veniam precatur, in multam auri copiam militibus promittens; a tergo accedens rusticus sublato baculo nodoso illi capiti excerebravit ipsum, hoc contumeliose addens: "Jam cuilibet ex tuo munere aequa pars contingit." Hujus cadaver ad monasterium delatum, honorifice sepelitur. Reliqui fuga salutem quarentes, variis itinerum embagibus usi evadunt. Rodolphus suae in episcopum perfidiae poenam luens, cum Heynone robusto comite captus, resectis capitibus rotis impositi volucris exponuntur. (2)

- (1) Slag bij Ane - 28 juli 1227
Sibr. verwart het Benedictijnerklooster Mons S. Mariae bij Hasselt (gest. 1233)
met Mariencamp, Cist. orde, bij Coevorden, later te Assen.
- (2) Slag bij Bakkeveen - 17 sept. 1232. De bijzonderheden slaan op de slag bij Ane
op 28 juli 1227
(beide opg. voetnoten van Dr. W., p9 en 10)

coerati

In het derde jaar na de overstroming werden in opdracht van de Abt van de Praemonstratensers werden in de beide Frieslanden - Oost en west) en het Groningse rechtsgebied door visitatoren alle kloostergemeenschappen, zowel van mannen als van vrouwen, geïnspecteerd en werd opnieuw een onderzoek ingesteld naar de overgebleven broeders en zusters van alle kloosters. Reeds had zich het gerucht verbreid, dat heel Friesland overstroomd was, waaruit duidelijk blijkt dat deze overstroming van de zee ongewoon ernstig is geweest.

Tot visitatoren werden gekozen de abt van de Floridus Hortus (De Bloemhof) in Vittevirom en de overste in Schildwolde. De pater abt van de Hortus D. Virginiae (de Hof van de heilige Maagd) komt te weten, te beginnen met zijn eigen klooster, dat zich hier 400 kloosterlingen bevinden; te Lidlum 600, in de Vinea Domini kon er geen geteld worden, wegens de armoede, veroorzaakt door de geweldige overstroming, waardoor allen naar elders waren verdreven; te Dokkum 400; in de Marne 240; in de Bloemhof (Wittewierum) 1000; in Bertha in Oost Friesland 40; in Langa (Langermonken) 100; in Schildwolde 160; in Gushima 60 kloosterlingen; in de kerk van de Mons Olivetus (Reenclooster) 20; in Sona Mora 20; in Sepulchrum Sanctae Mariae (Bovenclooster) 170; in Heyligerlee 100; in Apelsche (der Apel) 70, dat klooster wordt op gezag van de overste van Schildwolde in het jaar 1410 voor een bepaalde prijs overgedragen aan de Kruisheren, die uit Scharmer daartheen waren overgeplaatst; het "huisraad" wijst zichzelf toe voornoemde overste van het Huis van het Ware Licht, zo dikwijls als (er een stuk) genoemd wordt -x; in de Vera Charitate (Nyclooster) 56; in Alant (Ripa S. Mariae) 90; in Pallamorum 190; ook dat klooster is door de vloed van de Dollard, die het verzwolg, verwoest; alle landerijen vallen de pater en stichter abt in Wittewierum toe

19

Sibrandus Leo: Abtenlevens der Friese Kloosters
Mariëngaard en Lidlum.

uit: Dr. D. A. Wumkes; Diss. Gron. 1929

Extr. p. 42-43

Anno post diluvium tertio abbatis Praemonstratensis mandatu per
visitatores Frisiae utriusque orientalis et occidentalis Groninganaeque
ditionis omnia tam virorum quam mulierum lustrata sunt collegia rescitumque
de superstitionibus fratribus et sororibus omnium coenobiorum. Jam fama
increbuerat totam submersam Frisiam, unde liquido constat supereminentem hanc
fuisse maris inundationem. Visitatores delecti abbas Floridi Horti in
Vittevirom et praepositus in Scilvolda. Ab ipso patre abbate Horti D. Virginis
sumpto exordio in monasterio ipsius comperiuntur 400 coenobitas, in Lidlum 600,
in Vinea Domini nemo ob penuriam ingenti diluvio partem, qua coacti alio erant
relegati, potuit numerari, in Dockum 400, in Marna 240, in Florido Horto (Vitte-
virom) 1000, in Bertha Orientalis Frisiae 40, in Langa (Langermonken) 100, in
Scilvolda 160, in Cusmaria 60 coenobitae, in ecclesia Montis Cleveti (Feen-
clooster) 20, in Scena Mora 20, in S Sepulchro S. Mariae (Buvencloester) 170,
in Heyligerlee 180, in Apelsche (der Apel) 70, - illud monasterium autoritate
praepositi Scilvoldensis anno 1410 certo pretio transfertur Cruciferis ex
Scarmer illuc translatis, suppellectilia sibi applicat praepositus praefatus;
Domus Verse Lucis quandoque dictum - , in Vera Charitate (Nycloester) 56, in
Alant (Ripa S. Mariae) 90, in Pallamarum 190, - et illud coenobium ad se rapientis
Dollardi fluminis aestu consumptum est, agri omnes patri et fundatori in
Vittevirum abbati cedunt.

superstitionibus?